

61543

25/11 91 61543

ŘÍŠE
RAKOUSKO-UHERSKÁ.

Přehled zeměpisného učiva
pro školy obecné.

S použitím rozličných pramenů
ku potřebě učitelstva

upravil

Frant. Xav. Rokos,
učitel.

V BRNĚ.

Nákladem vlastním, v komisi **J. Barviče.**

Tiskem Leop. Karafiáta v Brně.

Cena 24 kr.

ŘÍŠE RAKOUSKO-UHERSKÁ.

Přehled zeměpisného učiva
pro školy obecné.

S použitím rozličných pramenů

ku potřebě učitelstva

upravil

Frant. Xav. Rokos,

učitel.



V BRNĚ.

Nákladem vlastním, v komissi J. Barviče.

Tiskem Leopolda Karafiáta v Brně.

(1891)

61543

Slovutnému Pánu

panu

Antonínu Machačovi,

c. k. okresnímu inspektoru a profesoru v Brně, spisovateli
a muži na roli školské velezasloužilému a t. d., a t. d.

na důkaz hluboké úcty a oddanosti

připisuje

F. X. R.

Předmluva.



Podávaje tuto velect. učitelstvu přehled zeměpisného učiva říše **Rakousko-uherské** podotýkám, že při sestavování jeho řídil jsem se normálními osnovami pro školy obecné na Moravě, prohlášenými vysokou c. k. zemskou radou školní v Brně, dne 19. ledna 1885, č. 403.

V Chrlicích u Brna, v říjnu 1891.

F. X. R.

Rozloha země.

Vznešený náš císař pán jest netoliko panovníkem v naši milé vlasti, nýbrž náleží mu kromě Moravy ještě mnohé jiné země, kteréž spojeny jsou v jeden celek, jenž slove říše **Rakousko-uherská**.

Země, z nichž říše Rakousko-uherská se skládá, jsou: Čechy, Morava, Slezsko, Halič, Bukovina, Horní a Dolní Rakousy, Solnohrady, Štýrsko, Korutany, Tyroly, Krajina, Přímoří, Dalmacie, Uhry, Sedmihrady, Chorvátsko a Slavonsko, Bosna a Hercegovina.

Celá říše jest asi *28krát* větší než Morava.

Jako země Morava sousedí se zeměmi jinými, podobně i říše Rakousko-uherská obklopena jest jinými státy, a ty jsou: Na severovýchodě Rusko, na severozápadě Německo, na západě Švýcarsko, na jihozápadě Itálie, na jihu Černá Hora, Turecko a Srbsko, na jihovýchodě Rumunsko.

Kromě států těchto dotýká se našeho mocnářství na jihozápadě moře Jaderské.

Země, které tvoří nyní říši Rakousko-uherskou, nebyly vždy v tento jediný celek spojeny, nýbrž za

dávných dob rozděleny byly v několik dílů menších, nad kterými vládlo několik panovníků z rozličných rodů.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku vládli králové čeští, v Uhrách, Sedmihradech a Chorvatsko-Slavonsku králové uherští, Halič náležela ke království polskému, v obojích Rakousích a v zemích alpských vládli panovníci z rodu Habsburského.

Když pak r. 1526 Ludvík, král český a zároveň král uherský, ve válce proti Turkům padl nezanechav mužských potomků, nastoupil v zemích těchto vládu švagr Ludvíkův *Ferdinand I.* z rodu Habsburského, toho času panovník v zemích rakouských. Tím spojila se poprvé většina zemí, z nichž se nyní říše naše skládá, v jeden velký celek pod jedním panovníkem.

Později připojeny k zemím těmto Halič a Bukovina, a obsazeny Bosna a Hercegovina. Tak povstala mohutná říše Rakousko-uherská, jak ji spatřujeme dnes.

Rod Habsburský vládne říší naší podnes. Nynější panovník z rodu toho jest Jeho císařské a královské apoštolské Veličenstvo **František Josef I.** (Narodil se dne 18. srpna 1830 a nastoupil vládu dne 2. prosince 1848.)

Povrch půdy.

Říše Rakousko-uherská jest většinou vysočinou. Skoro $\frac{3}{4}$ všeho povrchu pokryty jsou vysočinou, kdežto nížiny zaujímají asi $\frac{1}{4}$; západní polovice říše jest téměř všecka vysočinou; východní polovice s polovice vysočinou a s polovice nížinou.

Veškeré vysočiny říše naší patří ku čtyřem soustavám horským, a ty jsou: Alpy, vysočina českomoravská, Kras a Karpaty.

Nejvyšší jsou **Alpy**. Sahají na severu a na východě po Dunaj, na jihu po řeku Sávu. Prostírají se tedy v Tyrolích, Solnohradech, Korutanech, Štyrsku, v jižní části Horních i Dolních Rakous, v severní části Krajiny a Přímoří; jejich předhoří jsou v západních Uhrách a v Chorvátsko-Slavonsku mezi Drávou a Sávou.

Země, které z větší části Alpami jsou prostoupeny, jmenují se země alpské. Při západní hranici tyrolské dopínají se Alpy největší výše; čím dále do vnitř říše jsou nižší.

Alpy dle složení rozdělují se ve tři pásma, a sice:

Alpy střední, složení *prahorního*, táhnou se ze Švýcarska po západní hranici tyrolské, kde je nejvyšší vrchol *Ortles* (více než 2krát tak vysoký jako Praděd). Od západních hranic tyrolských táhnou se středem Tyrol k východu po hranici solnohradsko-korutanské a štyrsko-korutanské a Štyrskem. Nejvýchodnější hora jest *Wechsel* (o něco vyšší než Praděd), na hranici štyrsko-dolnorakouské.

Jihozápadně Wechslu jest důležitá hora pro Štyrsko i celou říši, zvaná *Erzberg*, chovající veliké množství železa.

(Čl. „Eisenerz.*)

*) Ze článků uvedeny jsou pouze ty, které se nalézají ve III. éitance trojdílné, IV. pětídílné a V. osmidílné; protože zeměpis říše Rakousko-uherské probírá se na těch stupních, na kterých se éítanek těchto užívá.

Hory tyto přervány jsou na mnohých místech širokými rozsedlinami, z nichž nejznamenitějším jest *sedlo Brennerské* v Tyrolích, kudy vede železná dráha a umožněn tak přechod přes tyto ohromné velikány.

(Čl. „Dráha Brennerská.“)

Severní Alpy vápencové, složení vápencového, táhnou se po severní hranici tyrolské, Solnohradskem, po hranicích štyrsko—horno- i dolnorakouských, vysílají mnoho příčných pohoří do vnitř zemí, ano táhnou se až k samé Vídni, kde končí *Kahlenberkem*.

Jižní Alpy vápencové, téhož složení, táhnou se po jihovýchodní hranici tyrolské, po jižní hranici korutanské a štyrské a vysílají výběžky do Přímoří, Krajiny, Uher, Chorvátska a Slavonska.

Oboje Alpy vápencové jsou mnohem nižší než Alpy prahorní.

Vysočina českomoravská zabírá v sebe všecka horstva Čech, severní a západní Moravy a Slezska a něco též severní části Horních a Dolních Rakous. Oddělena jest od Alp Dunají, od Karpat řekou Moravou a Odrou.

Nejvyšší část jsou *Sudety*, při hranici česko-německé a moravsko-slezské. Nejvyšší hory jsou *Sněžka* na hranici české (o více než 100 m vyšší Praděda), *Sněžník Kralický* a *Praděd*.

Kras prostupuje krajiny naší říše jižně od Sávy se nalézající, a sice: Přímoří, Krajinu, Chorvátsko a Dalmacii. Kras jest složení většinou křídového. Jest zde mnoho dutin a propadlin, jež řeky tudy tekoucí způsobily. Řeky ty na mnohých místech pod zemí se ztrácejí, načež zase na světlo vystupují.

Z jeskyň, jichž v Krasu jest hojně, největší jest jeskyně u Postojny v Krajině. Honosí se množstvím překrásných krápníků.

(Čl. „Kras.“)

Karpaty prostupují severní část Uher, tvoří přirozenou hranici mezi Uhrami, Moravou, Slezskem a Haličí, a jako mohutná hradba obejímají celé Sedmihradsko, vysílajíce rozsochy i do vnitř země této.

Nejvyšší část Karpat jsou *Tatry* v severním Slovensku blíže hranic haličsko-uherských.

Nížiny zabírají skoro $\frac{1}{4}$ veškeré plochy mocnářství našeho.

Největší nížiny jsou: *Velká nížina uherská* při řekách Dunaji a Tise, zaujímající skoro polovičku celé země.

Malá nížina uherská v západní části Uher při hranicích štyrských a dolnorakouských.

K velké nížině uherské pojí se na jihu *nížina chorvátsko-slavonská*, prostírající se při řekách Drávě a Sávě.

(Čl. „Uherské pusty.“)

V o d s t v o.

A. Řeky.

Říše Rakousko-uherská má množství velkých řek, kteréž pojavše v sebe vody ze zemí, jimiž protékají, odvádějí je do rozličných moří.

Největší řeka celé říše jest **Dunaj**. Vzniká v Německu v „*Černém Lese*.“ Na půdu rakouskou vstupuje u Pasova, pohraničního to města bavorského. Protéká Horními Rakousy směrem jiho-

východním kolem Lince, Dolními Rakousy směrem východním kolem Vídně a u Prešpurku vstupuje do Uher. Pod Prešpurkem rozděluje se Dunaj ve tři ramena, jež protékající malou nížinou uherskou u Komárna se opět v jeden proud spojují, čímž tvoří se dva ostrovy: *malý a velký Zitný*. Od Komárna teče dále k východu až k Vácovu úzkým korytem skalami sevřeným. U Vácova obrací se k jihu a vstupuje do velké nížiny uherské. Protéká Budapeští, hlavním městem uherským, tvoříc zde pěkný ostrov sv. Markéty. Při hranici uhersko-slavonské obrací se opět k jihovýchodu, teče stále po hranici uherské a u Nové Ršavy opouští říši Rakousko-uherskou. Tvoříc dále západní a jižní hranici Rumunska, vlévá se do moře Černého.

Dunaj má množství přítoků po obou březích, z nichž nejdůležitější jsou:

Po levém břehu:

Morava, vzniká v nejsevernější části Moravy, přijímá v sebe skoro všechny řeky moravské a opouští Moravu pod Břeclavou; teče po hranici dolnorakousko-uherské a blíže Prešpurka se vlévá do Dunaje.

Tisa, jest nejmhutnější přítok dunajský. Vzniká v severovýchodním cípu Uher v horách karpatských. Teče s počátku k severozápadu, potom k jihozápadu a konečně k jihu. Protéká velkou nížinou uherskou a při hranici uhersko-slavonské vlévá se do Dunaje.

Tisa jest řeka velice rybnatá; tok její jest velmi klikatý.

Do Tisy vlévá se po levém břehu řeka **Maroš**, jež vzniká při východní hranici sedmihradské. Teče nejprve směrem jihozápadním až téměř ku hranici

uherské, načež vstupuje ve velkou nížinu uherskou, kdež u Segedína se vlévá do Tisy.

Po pravém břehu:

Inn, vzniká ve Švýcarsku na vysokých horách alpských. Protéká severní částí Tyrol směrem severovýchodním, teče kolem Inšpruku a opustiv říši Rakousko-uherskou protéká jihovýchodní část Bavor, načež vrací se ku hranici hornorakouské, po které teče směrem severovýchodním až k Pasovu, kdež se vlévá do Dunaje.

Do Innu vlévá se řeka **Salice**, která vzniká v Tyrolích, v Alpách prahorních. Protéká Solnohrady nejprvé od západu k východu, potom od jihu k severozápadu. Teče po hranici hornorakouské a vlévá se do Innu.

Travná, jež jméno má od zelené barvy vody své, vzniká v severozápadním cípu Štýrska z několika malých jezírek. Teče k západu do jižního cípu Horních Rakous, kdež obrací se k severu; tvoří jezera Hallšatské a Travenské čili Gmundenské, načež tekouc dále k severovýchodu vlévá se pod Lincem do Dunaje.

Enže, vzniká v Solnohradech. Teče směrem severovýchodním, protéká severozápadní částí Štýrska, načež obrátivši se k severozápadu, vstupuje na půdu hornorakouskou; od města Šteyru činí hranici horno- a dolnorakouskou a vlévá se pod městem Enží do Dunaje.

Od řeky Enže jmenují se Horní Rakousy též „Rakousy nad Enží,“ a Dolní Rakousy „Rakousy pod Enží.“

Litava, malý přítok Dunaje, vzniká při hranici štyrsko-dolnorakouské. Teče směrem severovýchodním

po hranici dolnorakousko-uherské a nedaleko Dunaje obrací se k východu, vtéká do Uher a vlévá se do jižního ramene dunajského při malém Žitném ostrovu.

Dráva, velký přítok Dunaje, vzniká v Tyrolích při jihozápadním cípu Solnohradska. Teče hlavně směrem jihovýchodním. Protéká Tyrolskem, Korutany, jižním Štýrskem, činí hranici uhersko-chorvátsko-slavenskou a pod Osěkem se vlévá do Dunaje.

Větší přítok Drávy jest po levém břehu řeka **Mura**. Vzniká ve východním cípu Solnohradska, v Alpách prahorních. Teče k severovýchodu, protéká Štýrskem, kde se u města Brucku obrací k jihovýchodu. Protéká Štýrským Hradcem a dále pak tekouc po hranici štýrsko-uherské vstupuje do Uher, kdež po krátkém toku se vlévá do Drávy.

Sáva, rovněž mohutný přítok dunajský, pramení se v severozápadním cípu Krajiny. Teče k jihovýchodu, potom k severovýchodu a opětně k jihovýchodu po hranici štýrsko-krajinské, protéká Chorvátskem, načež činíc přirozenou hranici mezi Chorvátsko-Slavenskem a Bosnou, vlévá se u srbského Bělehradu do Dunaje.

Kromě Dunaje, jež většinu vod říše naší odvádí k moři Černému, jsou důležitými ještě řeky tyto:

Labe, hlavní to řeka Čech, vzniká v nejvyšší části Sudet, totiž v Krkonoších. Protéká obloukem k jihu vypouklým severní Čechy a u Podmokel opouští říši Rakousko-uherskou. Teče dále Německem směrem severozápadním a vlévá se do moře Severního.

Odra na Moravě, protéká krajinou kravařskou směrem severovýchodním a opouští říši naší za

Moravskou Ostravou. Teče dále Německem a vlévá se do moře Baltického.

Visla, vzniká ve východním Slezsku, tak zvaném Těšínsku, v horách karpatských. Teče k severu až ku hranici slezsko-německé, potom k východu, vstupuje do Haliče, teče kolem Krakova, dále po hranici haličsko-ruské, opouští naše mocnářství, protéká Ruskem a Německem a vlévá se do moře Baltického.

Dněstr, pramení v Haliči na severním úbočí Karpat. Teče nejprvé k severovýchodu, potom k jihovýchodu, tvoří hranici mezi Haličí a Bukovinou, opouští naše mocnářství, protéká Ruskem a vlévá se do moře Černého.

Rýn, vzniká ve Švýcarsku a dotýká se říše Rakousko-uherské pouze na západní hranici tyrolské. Protéká jezerem Bodamským, při severozápadním cípu Tyrol, dále Německem a Nizozemskem a vlévá se do moře Severního.

Adyže, pramení při západní hranici tyrolské v Alpách prahorních. Teče nejprvé k jihu, potom obrací se k východu, načež zase k jihu; opustivši naši říši protéká Itálií a vlévá se do moře Jaderského.

Krka, vzniká při severovýchodní hranici dalmatské v horách krasových. Teče k jihozápadu a tvoří velkolepý vodopád u města Skradina, vlévá se do moře Jaderského.

B. Jezera a moře.

Jezer jest v říši Rakousko-uherské veliké množství, velikosti rozličné. Kromě jezer nacházejících se ve vysočině českomoravské, zvláště při jiho-

západní hranici české, v Šumavě, jsou jezera ve všech horstvech říše naší.

Tak v Alpách, a to zvláště v severních vápencových jsou následující paměti hodna:

Při severozápadním cípu Tyrol velké jezero **Bodamské**, kterým protéká řeka Rýn. Jezero toto se říše naší toliko východním svým břehem dotýká.

V jižním cípu Horních Rakous jest velké množství jezer menších, z nichž nejdůležitější jsou: **Hallštatské** a **Travenské** čili **Gmundenské**, zvané tak buď dle řeky Travné nebo města Gmundenu, na severním břehu ležícího; oběma těmi jezery protéká řeka Travná.

Západně jezera tohoto a skoro rovnoběžně s ním prostírá se jezero **Atterské** a jihozápadně od něho jezero **Wolfgangské**, při hranici solnohradsko-rakouské.

Voda jezer těchto jest velice slaná a proto vyváří se z vody jejich sůl v přechetných solivarech, která se pak do světa rozváží. Proto dostala krajina tato jméno „*Solná komora*“.

(Čl. „Solná komora“.)

V Uhrách při západní hranici, jižně Prešpurku, jest velké jezero **Neziderské**, které z části jest jen močálem.

Jihovýchodně od jezera tohoto jest největší jezero celé říše, jezero **Blatenské**, jež spojeno jest průplavem s řekou Dunajem.

V pohoří krasovém památné jest jezero **Cirknické** v Krajině. Jméno má od města Cirknice, jež leží

severně od jezera toho, asi půl hodiny od břehu. Voda jezera tohoto v létě i v zimě se ztrácí v podzemních jeskyních, do nichž na dně jezera jest několik otvorů. Jen z jara a na podzim bývá vodou naplněno. Do vyschlého dna sejí okolní obyvatelé proso a podobné plodiny, čímž jest jezero to velmi důležitým. Ryby se s vodou ztrácejí a s vodou opět vrací.

(Čl. „Jezero Cirknické“.)

Ve vysokých horách karpatských, tak zvaných Tatrech, nachází se v těsných kotlinách velké množství malých jezírek. Hloubka jejich jest veliká. Voda některých jest ještě v červenci a srpnu zamrzlá, jelikož se ve veliké výši nalézají. Lid o jezerech těchto vypravuje, že spojena jsou s mořem, které ukryto jsouc v hloubi země, dívá se jimi k obloze, od čehož jmenují se **mořská oka**.

(Čl. „Tatry“.)

Kromě těchto četných jezer dotýká se říše naše též velikého moře, jež oblévá Přímoří, část Chorvatska a Dalmacii; jest to **moře Jaderské čili Adriatické**. Moře toto jest při březích našeho mocnářství velmi hluboké, kdežto čím dále k západu jest mělčím.

Pobřeží jest celkem skalnaté, strmé a rozmanitě protrhané. Voda mořská vrážejíc na břehy tvoří mnoho zálivů a chobotů, kdež jsou pěkné přístavy. Nejdůležitější jsou: *Terstský*, *Rjecký* a *Kotorský*.

Při východním pobřeží jest v moři Jaderském množství ostrovů, k říši naší patřících. Největší jsou: Kerk, Čres (Cherso), Losin (Lussin), Rab

(Arbe), Bag (Pago), Duga (Grossa), Brač (Brazza), Hvar (Lesina), Korčula, Mlět (Meleda) a nejzápadnější z nich jest Vis čili Lissa s výborným válečným přístavem. — U ostrovu Visu dobylo r. 1866. loďstvo rakouské slavného vítězství nad loďstvem italským.

(Čl. „Moře Jaderské.“)

Přehled řek v říši Rakousko-uherské.

Dunaj . . .	Morava.	} Do moře Černého.
	Tisa. (Maroš.)	
	Inn. (Salice.)	
	Travná.	
	Enže.	
	Litava.	
	Dráva. (Mura.)	
	Sáva.	
Dněstr		
Visla	} Do moře Baltického.	
Odra		
Labe	} Do moře Severního.	
Rýn		
Adyže	} Do moře Jaderského.	
Krka		

Podnebí.

Poměry tepla a zimy, jak jeví se ve zdaru lidstva, živočichův i rostlin, jsou vzhledem k rozmanitému povrchu půdy říše Rakousko-uherské velice nestejně.

Drsné a dlouho trvající zimy v krajinách hornatých, zvláště v Alpách, jsou pravým opakem krásných

dlouhých lét v krajinách nízko položených a takových, jež vysokými horami chráněny jsou před mrazivými větry severními.

Největší a nejčastější déště panují v zemích alpských, kdežto ve středních Čechách, v Haliči a nížině uherské prší velice zřídka.

Větry, jež říši naši navštěvují, jsou tyto: vlhký vítr západní, který jest nejčastějším; v krajinách jižních teplý vítr jižní, a v Krasu, zvláště v zimě, věje suchý vítr severovýchodní.

Nejméně bouřek bývá v Dolních Rakousích, kdežto v nížinách uherských bývá jich velmi mnoho.

Obyvatelstvo.

V říši Rakousko-uherské přebývá (dle posledního sčítání lidu r. 1890) přes 40 milionů lidí — (41,171.190) — což jest více než 18krát tolik jako na Moravě.

Obyvatelstvo to různí se dle národnosti, náboženství a zaměstnání.

Dle národnosti různí se obyvatelstvo říše Rakousko-uherské ve Slovany, Němce, Maďary, Rumuny a Italy.

Slovani, kteří dělí se v rozličné kmeny, jako: Čechoslovany, Poláky, Rusíny, Slovince, Chorváty a Srby, jest všeho obyvatelstva asi polovice. Přebývají v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v severozápadních Uhrách, v Krajině, v Haliči a v Chorvátsko-Slavonsku.

Němců jest asi čtvrtina. Přebývají hlavně v zemích alpských a pak roztroušeně u větším nebo menším množství mezi národy ostatními.

Maďarů jest skoro sedmina všeho obyvatelstva a bydlí hlavně v Uhrách a Sedmihradech.

Italové bydlí v jižním Tyrolsku a se Slovany i v některých městech při moři Jaderském; *Rumuni* v Sedmihradech a Bukovině.

Dle náboženství jest více než polovice všeho obyvatelstva vyznání *římsko-katolického*. Asi pětina jest vyznání *východního* (řeckého a armenského). *Evangelíků* (protestantů vyznání augšpurského i helvetského) jest přes 3 miliony. Zbytek obyvatelstva jest vyznání rozličného, mezi nimi *Židé* (skoro $1\frac{1}{2}$ milionu); žijí rozptýleně mezi národy ostatními. Nejvíce Židů jest v Haliči.

Většina obyvatelstva živí se *polním hospodářstvím a chovem dobytka*; ostatní zanášejí se *průmyslem, obchodem a hornictvím*.

Polní hospodářství a chov dobytka.

Plodné půdy jest v říši Rakousko-uherské skoro $\frac{5}{6}$ veškerého povrchu. Z toho snadno jest si domysleti, čím se většina obyvatelstva zabývá. Není však půda plodná všude stejně úrodnou a proto jest jí v rozličných zemích rozličně využito.

Rolí jest *poměrně* nejvíce na Moravě; vinic v Chorvátsko-Slavonsku, luk v Horních Rakousích, lesů v Sedmihradsku, pastvin v Dalmacii.

Nejméně rolí jest v krajinách hornatých, zvláště v Tyrolích.

Nad vlastní spotřebu plodí obilí: Uhry (zvláště část jižní podél Tisy), Čechy, Morava, Horní Rakousy a Chorvátsko-Slavonsko.

Nejméně, tak že ani pro domácí spotřebu nestačí, rodí se obilí v Tyrolích.

Chovem dobytka, zvláště krav a ovec, zabývá se hlavně obyvatelstvo krajin hornatých. Zde vyhánějí celá stáda v době letní na stráně horské, kde dobytek volně se pase až do podzimku. Hlídači (hlavně pasačky) přebývají tu v dřevěných boudách, jimž říkají salaše. Tam připravují z nadojeného mléka máslo, tvaroh a sýr, jež pak i do ciziny se roznášejí.

(Čl. „Salašnictví v Alpách.“)

Hovězí dobytek nejlepšího plemene jest v Tyrolích, Solnohradech a Štyrsku.

Koně v největším množství (a to též ve stavu dosud divokém) žijí na velké nížině uherské.

Ovec (a to šlechtěných) jest nejvíce v Čechách, na Moravě, v Dolních Rakousích a v Uhrách.

Včelařství se v říši naší utěšeně rozmáhá. Nejvíce rozšířeno jest v Krajině.

Chov ryb jest dosud málo rozšířen. Nejvíce rybníků jest v Čechách, na Moravě a v Rakousích. Z řek nejrybnatější jest Tisa.

Užitečné nerosty.

Plodiny přírodní z říše nerostů jsou nejrozmanitější.

Z kovů dobývá se nejvíce *železa*, a to nejlepšího ve Štyrsku, Korutanech, Uhrách, Čechách a na Moravě. V sousedství železných dolů jsou železné hutě a továrny na rozličné výrobky ze železa.

Mědi dobývá se hlavně v Uhrách a Tyrolích.

Olova nachází se nejvíce v Korutanech, v Čechách a Sedmihradech.

Rtuti dobývá se velké množství v Krajině.

(Čl. „Idria.“)

Cín nachází se jen v Čechách, *tuha* v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Také drahé kovy mají v našem mocnářství svá ložiska.

Zlata dobývá se nejvíce v Uhrách a Sedmihradech.

Stříbra v Čechách, Uhrách a Sedmihradech.

Z ostatních nerostů, jež v říši Rakousko-uherské se nalézají, jsou nejdůležitější *sůl* a *uhlí*.

Soli kuchyňské nalézá se nejvíce v Haliči, kde se v kusech láme. Na jiných místech, zvláště v „Solné komoře“ a na pobřeží moře Jaderského, se sůl z vody vyvaňuje (solivary).

V Čechách a na Moravě vůbec soli není.

(Čl. „Solné doly ve Věličce.“)

Uhlí kamenného i hnědého uloženo jest veliké množství ve vysočině českomoravské (Čechy, Morava, Slezsko), v Haliči, v Uhrách, v obojích Rakousích a v Krajině.

Také rašelina nachází se u větším množství v Čechách, Korutanech a v Krajině, kde chudí lidé dělají z ní cihly, kterými, když vyschly, topí.

Z drahokamů nejdůležitější jsou *granáty*, jež hlavně v severních Čechách se nalézají.

Průmysl a obchod.

Průmysl v říši Rakousko-uherské stojí na značné výši.

Nejvíce továren jakož i rukodílen je v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Dolních Rakousích, ale i v ostatních zemích dosti jest závodů podobných. Pokrok, jaký se v oboru tomto za posledních let stal, jest v každém ohledu veliký.

Z továren jsou nejčtetnější na zboží lněné, bavlněné a hedvábné. Nicméně mezi výrobky průmyslovými přední místo zaujímají výrobky ze skla, železa, ocele a hlíny.

Znamení a hledané jsou rovněž výrobky ze zlata a stříbra.

Piva vaří se nejvíce v Čechách, v Dolních Rakousích, na Moravě a ve Slezsku.

Cukrovarů jest nejvíce v Čechách.

Obchod v říši Rakousko-uherské jest rovněž v utěšeném rozkvětu. Mnohem více zboží se z říše vyváží, nežli přiváží, z čehož jenom výtěžek plyne.

Do ciziny vyváží se hlavně obilí, dříví na topivo i stavivo, sklo, ocel a plodiny živočišné.

K nám pak z ciziny se dováží zboží koloniální (káva, koření, květ muškátový a pod.), bavlna, barvy a krmný dobytek.

Nejživější města obchodní jsou: Vídeň, Terst, Rjeka, Pešť, Debrecín, Praha, Plzeň a Brody (v Haliči).

Dopravní prostředky.

A. Silnice.

Již ze zeměpisu vlasti naší víme, že silnice jsou dnešního dne velice rozmnoženy. Každé město spojeno jest skoro se všemi většími osadami v okolí svém silnicemi.

Dle toho, kdo náklad na stavbu i udržování silnic ve stavu dobrém vede, rozeznáváme silnice státní (či říšské), zemské, okresní a obecní.

Nejvíce silnic jest v zemích severozápadních (Čechy, Morava, Slezsko, oboje Rakousy), nejméně v Sedmíhradech.

B. Železnice.

Střediskem obchodu a průmyslu jsou velká města v jednotlivých zemích našeho mocnářství a mezi těmi prvé místo zaujímá největší a hlavní město celé říše — Vídeň.

Přčetné železnice říše naší rozkládají sítě své z Vídně na všechny strany.

Nejdůležitější jsou tyto:

a) Severní dráha císaře Ferdinanda.

Z Vídně k severu do Moravy kolem Břeclavy, Přerova, Mor. Ostravy do Krakova v Haliči.

(Které odbočky znáte na Moravě?)

b) Rakousko-uherská státní dráha.

1. Z Vídně k severu do Moravy, Brnem k České Třebové a dále k západu až do Prahy. Odtud

k severozápadu po levém břehu Labe až na hranice říšské do Podmokel.

(Které odbočky znáte na Moravě?)

2. Z Vídně k východu do Uher přes Marchek do Pešti a dále k Temešváru.

c) Rakouská severozápadní dráha.

1. Z Vídně k severozápadu do Moravy kolem Znojma, Jihlavy a dále kolem Nymburka k západu do Prahy.

2. Z Nymburka k severozápadu po pravém břehu labském k Mělníku a do Děčína.

d) Dráha císaře Františka Josefa.

Z Vídně k severozápadu ke Gmundu, kde se rozdvouje. Jedna trať vede kolem Tábora do Prahy, druhá kolem Budějovic a Plzně do Chebu.

e) Západní dráha císařovny Elišky.

Z Vídně k západu do Rakous Horních, kolem Lince do Pasova, s odbočkou z Lince do Budějovic (v Čechách).

f) Jižní dráha.

Z Vídně k jihu do Štýrska, Krajinou do Terstu.

Kromě těchto tratí hlavních jest velké množství odboček při každé dráze zde uvedené, jakož i velký počet ještě dráh menších, tak že skoro všechna větší místa v říši spojena jsou železnými drahami.

C. Plavba.

Kromě silnic a dráh železných máme v říši Rakousko-uherské též dosti dráh vodních. Mohutné

řeky, jež mocnářstvím naším protékají, nosí přechetné parníky, po nichž se zboží přiváží a rozváží, a tak obchod nemálo se podporuje.

Z řek splavných, po nichž parolodě jezdí, důležitý jsou: Dunaj, Tisa, Dráva, Sáva, Adyže, Inn, Labe, Vltava, Dněstr.

Některé řeky spojeny jsou mezi sebou průplavy. Velké průplavy jsou v Uhrách. Dunaj spojena jest s Tisou a jezerem Blatenským.

Kromě řek a průplavů tvoří vodní dráhu též četná jezera, jako: Bodamské, Travenské, Blatenské a moře Jaderské.

(Čl. „Plavci v přístavech Dalmatských.“)

D. Pošty, telegrafy a telefony.

Doprava zpráv poštou, telegrafem a telefonem jest ve správě státu.

Stanic poštovních jest v celém mocnářství skoro 10.000.

Stanic telegrafních, kromě železničních, jest skoro 1000.

Také telefonem jsou již čelnější města obchodní spojena.

Školství.

Jako postaráno jest o duševní vzdělání lidu v naší milé vlasti přechetnými školami, tak podobně postaráno jest i o duševní vzdělání obyvatelstva zemí ostatních, z nichž říše naše se skládá.

V celé říši nejvíce jest škol obecných.

V každé zemi jest však dosti též škol středních a ve většině jich i některá škola vysoká (technika nebo universita).

Dle toho, pro který národ školy jsou zřízeny, řídí se na nich vyučovací jazyk. Známe tedy v mocnářství našem školy české, německé, polské, maloruské, srbsko-chorvatské a vlašské.

Úřady, jimž náleží správa a dozor ku školám, jsou:

V každé obci, kde škola jest, místní rada školní,

v každém okresním hejtmanství okresní rada školní a

v každé zemi zemská rada školní.

Všem zemským radám školním nadřízeno jest *ministerstvo bohocty a vyučování*, v jehož čele stojí ministr kultu (bohocty) a vyučování.

Správa říšská.

Jednotlivé země, z nichž říše Rakousko-Uherská se skládá, rozděleny jsou podobně jako naše vlast na více menších dílů, tak zv. okresních hejtmanství.

(Kdo jest nejvyšším úředníkem v každém okresním hejtmanství?)

V každé zemi jest jeden nejvyšší úředník, jenž nadřízen jest všem okresním hejtmanům, a ten se jmenuje místodržitel, nebo předseda (president) zemský.

Nejvyššími úředníky pak v celé říši jsou *ministři*, čili rádcové císaře pána.

Ústava.

Vznešený panovník náš, J. Vel. císař František Josef I., jak jsme již slyšeli při zeměpisu naší vlasti, nevládne nad rozsáhlou říší Rakousko-uherskou sám, nýbrž ponechává občanům účastniti se s ním, prostřednictvím zvolených zástupců, čili poslanců, v zákonodárství.

Země a státy tohoto druhu slovou ústavní, čili konstituční.

O potřebách jednotlivých zemí radívají se zástupcové lidu, čili poslanci, na *sněmích zemských*.

O potřebách celé říše na **sněmích říšských**, či *říšské radě*.

Celá říše Rakousko-uherská rozdělena jest ve dvě polovice, a sice: západní čili rakouskou (Předlitavsko), a východní čili uherskou (Zalitavsko).

K polovici rakouské patří: Čechy, Morava, Slezsko, Halič, Bukovina, Horní a Dolní Rakousy, Štýrsko, Korutany, Solnohrady, Tyroly, Krajina, Přímoří a Dalmacie.

Všechny tyto země vysílají své zástupce do Vídně, aby se tam radili o potřebách celé této polovice říše, a proto jmenují se země ty: „*Země na radě říšské zastoupené*.“

K polovici uherské patří: Uhry, Sedmihrady a Chorvátsko-Slavonsko.

Zástupcové lidu zemí těchto scházejí se na sněmu říšském, jenž zasedá v Pešti.

Z toho patrno, že sněmy říšské jsou dva: Jeden pro polovici rakouskou, druhý pro uherskou.

O věcech celoříšských konají se úrady v tak zvaných poselstvích, čili *delegacích*, které se volí ze zástupců obou sněmů říšských po 60 členech. *) Delegace se scházejí vždy jednoho roku ve Vídni a druhého v Pešti.

Sněm říšský, čili říšská rada rozdělena jest dle naší ústavy ve dvě sněmovny, čili komory, a sice: *sněmovnu poslanců*, čili volených zástupců, a *sněmovnu panskou*, jejíž členy jmenuje sám císař pán.

Údové sněmovny poslanecké voleni jsou jako členové sněmů zemských na dobu 6 let a jest jich na říšské radě celkem 353.

Počet údů sněmovny panské není obmezen.

Aby zákon nějaký nabyl platnosti, jest třeba, by obě sněmovny pro něj se vyslovily.

Proto začínají zákony tyto takto: „S přivolením obojí sněmovny rady říšské, vidí se Mi vydati tento zákon.“

Každý zákon prohlašuje se tedy jménem císařovým a jest jím také podepsán.

(Čl. „O ústavě říšské.“)

Znakem říšským jest černý dvouhlavý orl s rozpjatými perutěmi. Na hlavách orlových sedí zlaté korunky, nad kterými uprostřed vznáší se zlatá koruna císařská. V pravém spáru drží orl říšské žezlo a nahý meč, v levém říšské jablko.

Koruna, meč, žezlo a říšské jablko jsou korunovační klenoty říšské. Při korunovaci staví se panovníkovi koruna na hlavu, mečem se opásá a do rukou se mu vloží žezlo a říšské jablko.

*) V delegacích zasedají vždy 4 poslanci z Moravy.

Že zlo jest ozdobná hůl, znamenající moc panovnickou.

Meč znamená, že panovník má právo nad životem a smrtí svých poddaných. Života hodných lidí panovník ochraňuje, zlé lidi pak za velké zločiny trestá smrtí.

Říšské jablko jest koule s křížem na vrchu. Koule znamená svět a kříž panství Kristovo na něm. Zhotoveno jest ze zlata.

Na prsou orlových umístěn jest znak panujícího rodu Habsbursko-Lotrinského.

Znak ten skládá se ze tří polí. V pravém poli zlatém jest vzpřímený lev s modrým jazykem a modrou korunkou na hlavě. To jest znak domu Habsburského. Uprostřed jest pole červené, v němž vodorovně leží břevno stříbrné. To jest znak arciknížat rakouských. V levém poli zlatém jest šikmo položené břevno červené se třemi stříbrnými, kusými orly. To jest znak domu Lotrinského.

Kolem znaku tohoto visí zlatý řetěz panovnický s řádem zlatého rouna a mnoho řádů jiných.

Řád zlatého rouna nosí pouze rodina císařská. Ostatními řády vyznamenává panovník osoby zvláště zasloužilé.

Po rozpjatých perutích říšského orla rozloženy jsou znaky rozličných zemí, z nichž říše Rakousko-uherská se skládá.

Znaku mocnářství Rakousko-uherského užívají Jeho Veličenstvo císař rakouský a císařské úřady.

Uživati znaku říšského v té podobě, jak jej dnes spatřujeme, nařídil J. V. císař František

Josef I. nejvyšším rozhodnutím ze dne 25. prosince r. 1866.

Barvou říšskou jest *černá a žlutá*.

(Čl. „Říše Rakousko-uherská“.)

Jednotlivé korunní země.

A. Předlitavsko.

Čechy.

Čechy jsou $2\frac{1}{2}$ krát větší než Morava. Se kterými zeměmi a státy hraničí Čechy? — Jednotlivé části Německa, jež Čech se dotýkají, jsou: na jihozápadě B a v o r y, na severozápadě S a s k o a na severovýchodě P r u s k o.

Čechy mají podobu čtyřúhelníka, jehož úhly ku čtyřem hlavním stranám světovým jsou obráceny.

Hranice Čech jsou přirozeny, neboť po celé jich délce táhnou se vysoké hory, jejichž nejvyšší hřebety jsou na hranicích.

Ku které vysočině patří Čechy?

Jednotlivé části vysočiny této jsou:

Při hranici jihozápadní *Šumava*, která táhne se od nejjižnějšího cípu Čech k severozápadu po hranicích. Nejvyšší hory jsou Plöckelstein a Boubín, obě skoro 1400 m, tedy skoro tak vysoké jako Sněžník Kralický.

V prodloužení Šumavy jest *Český Les*, který táhne se až k nejzápadnějšímu výběžku českému, a jest o mnoho nižší než Šumava.

(Čl. „Šumavské hory.“)

Po hranici severozápadní (sasko-české) táhnou se *hory Krušné*, nazvané tak od množství dolů na kovy, zvláště na rudu stříbrnou a železnou. Hory tyto mají do Čech svah příkrý, kdežto do sousedního Saska snižují se pozvolna.

Nejvyšší část vysočiny českomoravské, jest při hranici severovýchodní, tak zvané *Sudety*.

Sudety dělí se v několik částí, z nichž nejvyšší a nejmohutnější jsou *Krkonoše*. Krkonoše rozkládají se od nejsevernějšího výběžku českého (Friedlandského) až asi do poloviny hranice česko-pruské. Nejvyšší hora jest *Sněžka*, vysoká 1600 *m*, tedy o 100 *m* vyšší než *Praděd*.

(Čl. „Krkonoše“.)

S Krkonošemi souvisí a k jihovýchodu se dále táhnou *skály Adersbašské*. Světoznámé tyto skály pískovcové tvoří malebné rozsedliny a rokle, jež voda dešťová s větry zde vyhlodala. Skaliny tyto mají rozličné podoby a dle toho dostaly též svá jména, jako: *homole cukru*, *vyžraný zub*, *věž Alžbětínská* a podobná. Pověstná jest ozvěna ve skalách těchto, která i sedmislabičné slovo třikrát celé opakuje.

(Čl. „Podivná města“.)

Podél hranic česko-moravských a daleko až do vnitř země české rozprostírá se nejnižší část vysočiny česko-moravské — *pahorkatina česko-moravská*.

Čechy nejen podél hranic, ale i uvnitř země prostoupeny jsou mnohými horstvy, jejichž výška jest o mnoho menší než hor pohraničných. Z těch nejvyšší jest *Středohoří* v severní části Čech. Nejvyšší hory jsou tu: *Milešovka*, *homolovitá hora*

asi tak vysoká jako Hostýn, Bezděz, hora Kunětická se sříceninami hradu a posvátný Říp.

Mezi horstvy prostírají se veliké roviny, jež podél velkých řek a to hlavně ve středu Čech jsou rozloženy. Všechny jsou veleúrodné.

Z řek českých nejdůležitější jsou tyto:

Hlavní řeka celé země jest *Labe*. Vzniká v Krkonoších na velkém močálišti, zvaném „*Labská louka*“, z několika pramenů. Protéká krajinou skalnatou k jihovýchodu až k městu Jaroměři, odkud obrací se k jihu a obtékajíc horu Kunětickou obrací se u Pardubic k západu a teče tak až ke Kolínu. Krajina, kterou tuto Labe protéká, jest velmi úrodnou rovinou, zvanou „*zlatý pruh země české*.“ U Kolína obrací se k severozápadu a rozličnými oklikami teče tu kolem Staré Boleslavy, Mělníku, Litoměřic až ku hranicím českým, kde protéká velkými skalami pískovcovými, tak zv. „*stěnami děčínskými*“, jež pro krásu svoji nazvány jsou „*českým Švýcarskem*“, a opouští zemi českou u Podmokel. — Kterými státy dále protéká? — Do kterého moře se vlévá?

Labe má množství přítoků, z nichž největší jsou:

Po pravém břehu:

Jizera, vzniká v nejsevernějším výběžku českém (Friedlandském) při hranicích. Teče hlavně směrem jihozápadním a vlévá se u Staré Boleslavy do Labe.

Po levém břehu:

Vltava, vzniká v lesích šumavských. Teče s počátku směrem jihovýchodním, skoro rovnoběžně podél hranic českých mezi vysokými hřbety hor-

skými, lesy porostlými, až k Vyššímu Brodu, kde se jí staví v cestu vysoké skaliny. Tu obrací se k severu, teče kolem Budějovic, Týnu, hradů Zvíkova a Orlíku. Od hradu Orlíku protéká Vltava vysokými skalami žulovými, jež ji při severní straně tak mocně svírají, že tím dříve klidný povrch vody její se velice rozproudí a rozvíří, čímž plavba v místech těchto jest velmi nebezpečnou. Socha sv. Jana Nepomuckého, jež tu na skále postavena jest, označuje místo častého neštěstí. Od sochy této nazvány jsou proudy ty „Svatojanskými“. Potom teče Vltava pozvolna dále k severu; protéká Prahou, kde oblévá několik pěkných ostrovů, a za Prahou činíc několik oklik vlévá se proti Mělníku do Labe.

Ohře, vzniká v Bavorsku a vstupuje na půdu českou západně Chebu. Teče stále k severovýchodu a u Litoměřic pod pevností Terezínem vpadá do Labe.

Také Vltava přibírá v sebe některé řeky české, z nichž největší jsou:

Po pravém břehu:

Lužnice, vzniká v Dolních Rakousích při samých hranicích českých. Teče k severovýchodu až ke Gmundu, kde obrací se k severozápadu, vstupuje do Čech, protéká velkým rybníkem Rožmberským u Třeboně, a dále až k Táboru, kde obrací se k jihozápadu a blíže Týna se vlévá do Vltavy.

Sázava, vzniká na Moravě nedaleko Žďáru. Teče v oklikách směrem severozápadním kolem Německého Brodu a u Davle vlévá se do Vltavy.

Po břehu levém:

Otava, zvaná zlatonosná nebo perlorodá, vzniká v horách šumavských. Teče k severovýchodu až k Horažďovicím, potom obloukem k jihu vypouklým kolem Písku a u hradu Zvíkova vlévá se do Vltavy.

Mže čili *Berounka*, vzniká v nejsevernějších výběžcích Českého Lesa na hranicích českých. Teče k jihovýchodu až k Plzni, kde přijavši několik větších přítoků s pravé strany, teče směrem severovýchodním až ku Křivoklátku, odtud pak obloukem k jihu vypouklým kolem Berouna a vlévá se za Zbraslavi do Vltavy.

(Čl. „Vltava a Labe.“)

Z rybníků, jichž velice mnoho jest v poříčí řeky Lužnice, jest největší *Rožmberský* u Třeboně.

V Šumavě jest několik menších jezírek.

(Čl. „Rybník Rožmberk.“)

Podnebí české jest velice rozdílné dle krajin. Nejteplejší jest kolem Prahy, Plzně, Pardubic a Litoměřic; nejstudenější v Krkonoších a horách Krušných.

V Čechách přebývá více než 5 milionů lidí, tedy více než dvakrát tolik jako na Moravě.

Obyvatelstvo jest národnosti buď české neb německé, a sice asi $\frac{2}{3}$ jsou Čechové a $\frac{1}{3}$ Němci. Němci sídlí při hranicích v části severní a západní. Čechové ve středních a východních Čechách.

Valná většina jest náboženství katolického; nepatrná menšina jsou buď protestanté neb židé.

Obyvatelstvo české zabývá se po přednosti *polním hospodářstvím*, neboť skoro polovička veškeré země jest úrodnou půdou. *Ovocnictví* pěstuje se nejvíce v okolí Litoměřic, Žatce, Králové Hradce, Jičína a Kolína. *Vinná réva* daří se hlavně u Mělníku; *chmel* u Žatce a *len* nejvíce v horách, zvláště v Krkonoších.

Chovem dobytka zanášejí se hlavně horalé a to hlavně v Šumavě a Krkonoších.

Lesnictví jest v Čechách znamenité. Největší lesy jsou v Šumavě, kde jsou ještě pralesy. V lesích těch je též množství rozličné zvěře.

Z plodin přírodních nejdůležitější jsou kovy, zvláště *železo* (v kraji pražském a plzeňském) a *stříbro* (Příbram, Jáchymov, Kutná Hora). *Uhlí* v okolí Kladna a Buštěhradu. Množství dřeva stavebního i na palivo poráží se v Šumavě.

(Čl. „Příbram.“)

Co do průmyslu a obchodu stojí Čechy mezi zeměmi rakouskými na prvním místě.

Z přčetných továren jsou nejznamenitější:

Železářny zvláště v západní části Čech; továrny na *porcelánové zboží* v okolí Chebu a Plzně; *sklárny* v Šumavě a v pohoří jizerském, jichž výrobky se do celého světa rozvážejí. Výroba *zboží lněného* jest hlavně v severní části Čech; *plátno rumburské* jest vyhlášené. *Zboží bavlněného* vyrábí se velké množství v Krkonoších a horách Krušných. *Soukenictví* kvete hlavně v Liberci, Táboře a v okolí těchto měst. *Cukrovarů* mají Čechy ze všech zemí

rakouských nejvíce. *Pivo* české jest vyhlášené. Světoznámé jest pivo plzeňské.

Nejznamenitější města obchodní jsou: Praha, Plzeň a Liberec.

Ze země se vyvážejí: výrobky lněné, bavlněné, vlněné a skleněné; dále obilí, ovoce a dříví. Z jiných zemí se dováží: sůl, zboží koloniální a krmný dobytek.

Obchod podporován jest přecetnými silnicemi, železnicemi, poštami, telegrafy a splavnými řekami. (Čl. „Čechy.“)

Nejdůležitější města v Čechách jsou:

Praha, hlavní město celé země, rozkládá se po obou březích Vltavy.

(Čl. „Praha.“)

Plzeň, největší město po Praze na řece Mži. Uprostřed velkého čtyřhranného náměstí stojí gothický kostel. Množství továren na rozličné výrobky ze železa, porcelánu, hlíny a j., parní mlýny a 2 velké pivovary. Pivo plzeňské rozváží se do celého světa. V okolí jsou mohutné doly uhelné a železářny.

Budějovice, na Vltavě, sídlo biskupské. Bohoslovecký seminář, 2 gymnasia (české a německé), realka a německý ústav učitelský. Továrny na tužky a tabák. Velký obchod dřívím. V okolí doly na hnědé uhlí.

Kutná Hora, staroslavné město hornické. Stříbrné doly. Krásný gothický chrám sv. Barbory. Realka a učitelský ústav. Za krále Václava II. raženy zde byly první české groše, r. 1300. — Severovýchodně Kutné Hory jest ves Sedlec, s největším gothickým chrámem v Čechách, při kterémž bývalý klášter pře-

měněn jest v továrnu na tabák, největší v Rakousku; a dále k severovýchodu ves Malín, proslulá křenem.

Hradec Králové, bývalá pevnost na Labi. Biskupství, bohoslovecký seminář, gymnasium, realka, učitelský ústav, ústav pro hluchoněmé. Velká továrna na hudební (dechové) nástroje, papírna, cukrovar. V okolí svedena r. 1866. bitva s vojskem pruským.

Liberec, velké tovární město severních Čech. Továrny jsou zde na sukno, zboží vlněné a bavlněné, barvírny a mnohé jiné. V okolí mnoho tkalcovství.

Litoměřice, město v severních Čechách po pravém břehu labském. Sídlo biskupa, ústav bohoslovecký, gymnasium, realka, ústav učitelský a ústav pro hluchoněmé. V okolí daří se mnoho ovoce a vína. (Vino žernosecké.)

Karlštejn, krásný hrad jihozápadně Prahy, vystavený od Karla IV.

(Čl. „Karlštejn.“)

Teplíce, známé město lázeňské. Továrny na látky vlněné, bavlněné a hedvábné. V okolí mnoho hnědého dřeva.

Karlovy Vary, vyhlášené místo lázeňské v celé Evropě. (Vřelá voda.)

Morava.

Se kterými zeměmi hraničí Morava?

Jak jest veliká Morava?

Která horstva prostupují Moravu?

Které řeky protékají Moravu?

Kolik obyvatelů žije na Moravě?

Cím zabývá se obyvatelstvo moravské?

Které plodiny přírodní se zde nalézají a kde?

Která větší města znáte?

(Čl. „Valaši v okolí Rožnovském.“)

Slezsko.

Slezsko jest více než 4krát menší než Morava.

Se kterými zeměmi hraničí Slezsko?

Slezsko rozděleno jest ve dvě části, které dle hlavních svých měst mají jména. Severozápadní část jmenuje se Opavsko, východní Těšínsko. Opavsko má podobu trojúhelníka, jehož vrcholy směřují k severozápadu, k východu a k jihu. Těšínsko podobá se čtyřúhelníku, jehož strany obráceny jsou k čtyřem hlavním stranám světovým.

Slezsko jest skoro celé hornatinou. Opavsko prostupují *Jeseníky*, Těšínsko *Beskydy*.

Z řek slezských důležitý jsou tyto:

Opava, vzniká v severozápadní části Opavska, skoro uprostřed země. Teče k jihovýchodu, potom k severovýchodu, u *Krňova* obrací se opět k jihovýchodu a tekouc stále po hranici, kolem *Opavy*, vlévá se při hranicích moravských do *Odry*.

V Těšínsku jest *Visla*. Vzniká v Beskydách, nedaleko hranic slezsko-haličských. Teče směrem severozápadním až na hranici slezsko-německou, obrací se k východu, teče po hranicích a u *Dědic* opouští Těšínsko. — Kudy teče dále a do kterého moře se vlévá?

Olšava vzniká v Beskydách, při hranici uhersko-slezské; teče k severozápadu téměř středem země, kolem Těšína a vlévá se severně *Bohumína* do *Odry*.

Podnebí ve Slezsku jest mnohem drsnější než na Moravě, jelikož vystaveno jest studeným větrům severním a vysokými hřbety horskými, při hranicích jižních, překáží teplým větrům jižním.

Půdy úrodné jest ve Slezsku velmi málo. Nejobyčejnější plodiny jsou tu brambory, žito, oves a len.

Z nerostů nalézá se ve Slezsku *železo*, v Jeseňkách a něco málo v Beskydech, a *kamenné uhlí*, zvláště u Polské Ostravy. V okolí Opavy láme se pokrývačská *břidlice*.

Z mineralních vod nejznámější jest *kyselka Karlsbrunnská* na úpatí Praděda.

Průmysl slezský zabírá v sebe nejvíce výrobu zboží lněného, bavlněného a vlněného.

Obchod jest dosti značný. Vyváží se do ciziny množství výrobků lněných, sukno a máslo. Dováží se hlavně pšenice a žito z Uher. — Největší města obchodní ve Slezsku jsou Opava a Bílsko.

Ve Slezsku žije přes půl milionu obyvatelů, jež dle národnosti jest slovanské a německé. *Slovani* jest přes polovici, ostatní jsou *Němci* a *Židé*. Slované bydlí v Těšínsku, Němci v Opavsku. Většina obyvatel jest náboženství katolického; ostatní jsou protestanté neb židé.

(Cl. „Slezsko.“)

Nejdůležitější města jsou:

Opava, hlavní město, sídlo zemských úřadů.

(Čl. „Opava.“)

Krňov, soukenictví, železářny.

Javorník, v nejsevernějším cípu Opavska. V okolí doly na stříbro a olovo.

Gräfenberg, při hranicích moravsko-slezských, v Jeseníkách, lázně se studenou vodou.

Těšín, na Olšavě, soukenictví a koželužství.

Bílsko, při hranici slezsko-haličské, rozsáhlé soukenictví, továrny na stroje. Velký obchod ve vlně, suknech a uherských vínech.

Jablunkov, na Olšavě, v jižní části Těšínska, velké plátenictví.

Dolní Rakousy.

Dolní Rakousy jsou o něco málo (asi o $\frac{1}{8}$) menší než Morava.

Se kterými zeměmi hraničí Dolní Rakousy?

Dolní Rakousy jsou do $\frac{3}{4}$ vysočinou, jež patří ku dvěma soustavám. V části severní k soustavě česko-moravské, v části jižní k Alpám. Jednotlivé části vysočiny česko-moravské jsou: *Weinsberský Les* na hranicích hornorakouských a *Manhartský Les* skoro uprostřed severní polovice země, jehož hřbet se táhne od severu k jihu. — V jižní polovici Dolních Rakous jsou *Alpy prahorní*, jež končí zde při hranicích horou Wechslem, a *Alpy severní vápencové*, spojené s prahorními sedlem Semmerinským, jež vyplňují skoro celou polovici jižní. Nejvyšší hora jest v nich Sněžník Vídeňský. Nejsevernější výběžky Alp těchto jmenují se *Les Vídeňský*, jež končí Kahlenbergem (Lysou horou) u Vídně, a *Hory Litavské* při hranici uherské.

Největší rovinou jest *úval Vídeňský*, jenž se prostírá po obou březích dunajských. Mezi Manhartským Lesem, Dunajem a Karpaty v Uhrách prostírá se úrodné *Pole Moravske*. Na poli tomto svedeny byly mnohé bitvy, z nichž největší byla r. 1272. mezi Přemyslem Otakarem II., králem českým, a králem německým, Rudolfem Habsburským, v níž Přemysl Otakar II. padl, zrazen byv Milotou z Dědic. — Poslední bitva svedena tu byla mezi vojskem rakouským a francouzským r. 1809. (Viz článek „Arcikníže Karel.“)

Na pravém břehu dunajském, v části východní, jest méně úrodná *lada Simmerinská* a jižně této *lada Novoměstská* a *Kamenné Pole*.

Hlavní řekou jest *Dunaj*. Protéká zemí směrem od západu k východu, tvoříc uprostřed oblouk k severu vypouklý. — Dle toku řeky Dunaje jmenuje se tato část Rakous „Rakousy Dolní.“

Přítoky dunajské po pravém břehu jsou:

Enže, jež tvoří z části přirozenou hranici mezi Rakousy Horními a Dolními.

Vídeňka, malá to říčka, vzniká na jihovýchodním svahu Vídeňského Lesa, teče k severovýchodu a vlévá se ve Vídni do průplavu, vedoucího z Dunaje severní částí Vídne do Dunaje.

Litava, protéká jihovýchodní částí Dolních Rakous od hranic štyrských do Uher, kde se vlévá do Dunaje. — Od řeky této nazvána jest polovice rakouská „Předlitavsko“ (Cislajtanie) a polovice uherská „Zalitavsko“ (Translajtanie).

Po levém břehu přijímá Dunaj říčku

Kremži, která vzniká v severozápadní části Dolních Rakous, teče k východu podél Dunaje, a obrátivši se k jihu vlévá se pod městem *Kremží* do Dunaje;
a řeku *Moravu*.

Podnebí jest v části severní teplejší než v jižní, čehož příčinou jsou Alpy.

Obyvatelstvo dolnorakouské, jehož jest více než $2\frac{1}{2}$ milionu, obyvatelstvo Vídně v to nepočítaje, patří skoro ke všem národnostem říšským. Je tu ovšem nejvíce Němců, ale kromě toho jsou tu osady chorvatské a slovenské při hranici východní, a české při hranici severozápadní. Ve Vídni jsou ovšem zastoupeni všickni národové říše. Dle náboženství jest obyvatelstvo, nepřihlédajíc k Vídni, skoro všeměs vyznání katolického.

Půda dolnorakouská jest většinou úrodná a proto třetina všeho obyvatelstva venkovského zaměstnává se rolnictvím, které jest nejvýnosnějším na „poli Moravském“ a „úvalu Tulenském,“ kolem města téhož jména, severozápadně Vídne.

Vinařství dolnorakouské stojí po Uhrách na prvním místě a pěstuje se hlavně v severní části země.

Asi třetina veškerého povrchu Dolních Rakous porostlá jest *lesy*. Nicméně dováží se, hlavně do Vídne, množství dřeva stavebního i paliva ze Šumavy.

Z nerostů dobývá se tu *uhlí*, hlavně v obvodu Vídeňského Lesa, *železo*, *kamenec*, *tuha*, *vápno* a *sádra*.

Z lázeňských míst vyniká *Baden*, jižně Vídně se *sírnými prameny*.

Průmysl dolnorakouský jest znamenitý. Jest tu mnoho továren na zboží *vlněné, bavlněné, hedvábné i kovové*. Nejvíce továren na rozličné výrobky jest ve Vídni. Z četných *pivovarů* největší jest *Švechatský*, jihovýchodně Vídně. Velká *továrna na tabák a doutníky* jest v *Heinburku*, na pravém břehu dunajském při hranicích uherských. Na *cihly a výrobky z pálené hlíny* jest největší továrna celého světa v *Inzersdorfu*, východně Vídně.

Obchod jest rovněž velice rozsáhlý. Středem jeho jest hlavní město celé říše — Vídeň. Výrobky průmyslové vyvážejí se nejen do všech zemí našeho mocnářství, ale i do ciziny. Ze všech stran přivážejí se sem suroviny a tovary. Kromě výrobků průmyslových vyváží se též množství výborného vína. — Obchod podporován jest dobrými silnicemi, množstvím železnic a splavnými řekami.

(Čl. „Dolní Rakousy.“)

Nejdůležitější města jsou

Vídeň, hlavní město celé říše, sídlo císaře pána, má skoro $1\frac{1}{2}$ milionu obyvatelů — (1,355.255.) —

(Čl. „Vídeň.“)

Vídeňské Nové Město, jižně Vídně při řece Litavě, má vojenskou akademii, založenou císařovnou Marií Terezií.

Baden, sírné lázně.

Sv. Hypolit (St. Pölten), západně Vídně, při západní dráze (Vídeň—Linec), sídlo biskupa.

Korneuburg, při Dunaji, severozápadně Vídně, s velkou loděnicí paroplavební společnosti.

Při ostatních zemích říše Rakousko-uherské, probíraje jednu po druhé, opakuj:

1. ohraničení;
2. horstva a nížiny (jsou-li tu jaké);
3. vodstvo,

a přidej co následuje:*)

Horní Rakousy.

Horní Rakousy jsou skoro o polovici menší než Morava. Obyvatelů jest více než $\frac{3}{4}$ milionu, — (783.576) — tedy asi třikrát méně než na Moravě. Dle národnosti jsou skoro všickni Němci a dle náboženství katolíci.

Řeka *Mühla*, která vzniká na jihozápadním svahu Šumavy a vlévá se do Dunaje, spojena jest s Vltavou průplavem zvaným „stoka Schwarzenberská,“ kudy se množství dřeva ze Šumavy plaví do Dunaje a dále do rozličných měst.

Ze země vyváží se nejvíce sůl.

Hlavní město jest **Linec**, po pravém břehu dunajském, o polovici menší než Brno. Sídlo místodržitele a biskupa. Čilý obchod podunajský.

Wels, jihozápadně Lince, zde zemřel 11. ledna r. 1519 císař Maxmilian I.

Šteyer, jižně Lince při řece Enži; velké továrny na zboží železné.

*) Na školách ménětřídních bude třeba učivo toto skrátiti, a jen na nejdůležitější omeziti.

Solnohrady.

Třikrát menší než Morava. Obyvatelů žije zde skoro 200.000. Tedy desetkrát méně než na Moravě. — (173.872.) — Vesměs skoro Němci a katolíci.

Obyvatelstvo zabývá se hlavně chovem dobytka.

Hlavní město je **Solnohrad** (Salcburk), po obou březích řeky Salice. (Asi tak velké jako Jihlava.) Mnoho krásných budov, paláců a chrámů. Sídlo arcibiskupa, císařský zámek. — Rodiště slavného hudebního skladatele Wolfganga Amadea Mozarta. (Nar. 27. ledna 1756, zemřel ve Vídni 5. prosince 1791.)

Gastein, lázeňské místo.

Štýrsko.

Štýrsko jest o málo větší jako Morava, má však skoro o polovičku méně obyvatelů než ona, t. j. něco více než 1 milion. — (1,281.023.) — Z těch jsou $\frac{2}{3}$ Němců a $\frac{1}{3}$ Slovinců a skoro všickni katolíci.

Lid zabývá se hlavně *polním hospodářstvím*. *Vinařství* a *štěpařství* se zvláště pěstuje.

Průmysl *železářský* stojí na prvním místě, neboť se zde nachází množství železa a uhlí, zvláště v části severní. Hora Erzberk jest nevyčerpatelnou zásobárnou železa.

Zboží železné a ocelové se do celého světa rozváží.

Hlavní město jest **Štýrský Hradec**. Rozkládá se v půvabné dolině po obou březích řeky Mury.

(Sídlo zemských úřadů, biskupa; císařský hrad, universita. — V okolí množství ovoce.)

Gleichenberk, jihovýchodně Hradce, při hranici uherské; lázeňské místo, zřídla železitá.

Rohatec, při hranici štyrsko-chorvatské, lázně. Kyselka zdejší se do celého světa u velikém množství rozváží.

Aussee, v severozápadním výběžku Štyrška při jezírku téhož jména, solivary.

Korutany.

Více než dvakrát menší než Morava. — Obyvatelstva není tu ani půl milionu. — (360.443.) — Z těch jest $\frac{2}{3}$ Němců a $\frac{1}{3}$ Slovinců. Všickni skoro katolíci.

Hlavním zaměstnáním lidu jest *chov dobytka a hornictví*.

Dobývá se tu hojnost olova (u Bleiberku nejvíce), železo, uhlí (hlavně hnědé) a tuha.

Průmysl a obchod zaujímá nejvíce výrobky kovové. — Běloba.

Hlavní město jest **Celovec**. Sídlo zemských úřadů a biskupa.

Bělák, západně Celovce, při řece Drávě; hlavní skladiště olova. Krásný gothický kostel, železářny a továrny na bělobu.

Tyroly s Vorarlberkem.

Vorarlberk jmenuje se severozápadní část Tyrol při jezeře Bodamském.

Tyroly jsou o třetinu větší než Morava. Obyvatelů zde žije skoro 1 milion. — (812.704.) — Z těch jsou $\frac{3}{5}$ Němců a $\frac{2}{5}$ Románů. Všickni katolíci.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest *chov dobytka*.

Z plodin přírodních těží se tu nejvíce soli a železa.

Průmysl v Tyrolsku jest tento: Ve Vorarlbersku *bavlnictví*, v Tyrolích severních hotoví se *zboží kožené a železné*, v Tyrolích jižních *hedvábnictví*.

Obchod tyrolský jest více přívozný než vývozný. Dováží se hlavně obilí. Vyváží se víno, hovězí dobytek, dříví a sůl.

Hlavní město jest **Inšpruk** na řece Innu, asi tak velké jako Olomouc. Císařský hrad, universita, pomník Ondřeje Hofera.

Brixen, jižně Inšpruku, sídlo biskupa.

Trident, v jižním Tyrolsku na řece Adyži; krásný chrám. V letech 1545—1563 byl tu držán všeobecný sněm církevní.

Bregenz, nad jezerem Bodamským, sídlo sněmu vorarlberského.

Krajina. (Kraňsko).

Krajina jest $2\frac{1}{4}$ krát menší než Morava. Obyvatelstva jest asi půl milionu. (498.390.) Ti jsou skoro všickni Slovinci a katolíci. Němců jest část nepatrná.

Polní hospodářství a chov dobytka jsou tu málo provozovány. Za to *včelařství* tu utěšeně jest rozšířeno.

Z plodin přírodních jest nejdůležitější *rtuť* u města Idrie.

Hlavním odvětvím průmyslu domácího jest *železářství*.

Obchod v obilí, dříví, železe a rtuti jest značný.

Hlavní město **Lublaň** leží nad řekou Lublaňkou (Lublanicí), která se vlévá do Sávy. Sídlo zemských úřadů, knížete-biskupa; krásné chrámy. Čilý obchod. — V okolí mnoho rašeliny.

Idria, proslulé doly rtuťové.

Postojna, jihozápadně Lublaně, krásná jeskyně krápníková.

Přímoří.

Přímoří skládá se z **Gorice**, **Gradišky**, **Istrie** a města **Terstu** s okolím.

Přímoří jest skoro třikrát menší než Morava. Obyvatelů zde žije více než půl milionu. (695.853.) — Dle národnosti jsou $\frac{3}{5}$ Slovanů (Slovinců a Chorvatů), ostatní Vlaši, Němci a j. Dle náboženství skoro všickni katolíci.

Zaměstnání obyvatelstva dle krajiny jest rozličné. V severní části Přímoří (v Gorici a Gradišce) jest hlavním pramenem výživy lidu *chov dobytka*, *vinařictví*, *štěpařství* a *hedvábnictví*. V jižní části (v Istrii) provozuje se hlavně *vinařství*, *rybářství* a *loděnictví*.

Obchod soustřeďuje se v Terstu.

Prímoří má po celém okraji svém mnoho chobotů, pěkných to přístavů pro lodě, jimiž obchod, zvláště námořní, nemálo jest podporován.

Hlavním městem zemským jest **Terst**, asi tak velké jako Brno. Nejznamenitější město námořní a druhé město obchodní v celé říši. Sídlo zemských úřadů, plavecká a obchodní akademie. Krásné budovy, maják. — Na stráni velmi mnoho letohrádků. Krásný zámek zvěčnělého arcivévody Ferdinanda Maxmiliana *Miramare*.

(Čl. „Terst“.)

Gorice, sídlo arcibiskupa.

Pulj (Pola), největší válečný přístav rakouský.

Dalmacie.

Asi čtvrtina Moravy. Obyvatelů jest zde přes půl milionu. (524.107.) — Dle národnosti jsou skoro všickni Slované (Chorváti a Srbové) a jen na pobřeží a ostrovech žijí Vlakové. Dle náboženství jest $\frac{5}{6}$ katolíků a $\frac{1}{6}$ pravoslavných.

Obyvatelstvo zabývá se velmi málo polním hospodářstvím, za to více *rybářstvím*.

Hlavní plodiny z říše rostlinstva jsou: kuřice, ječmen, víno a olej. Z nerostů: hnědé uhlí, něco železa, asfalt a sádra.

Obchod v Dalmacii jest čilý a to hlavně námořní.

(Čl. „Dalmacie.“)

Hlavní město jest **Zader** při moři Jaderském, asi jako Jihlava. Má úzké ulice, kamenné domy bez omítky; velké továrny na rosolku „maraskin.“

Split (Spaláto), přístav u moře Jaderského.

Halič.

Halič jest $3\frac{1}{2}$ krát větší než Morava a má $6\frac{1}{2}$ milionu obyvatelů. — (6,578.364.) — Národnosti slovanské (Malorusové a Poláci). Dle náboženství jsou Poláci katolíci, a Rusíni pravoslavní, Židů jest tu velmi mnoho.

Zaměstnáním lidu jest *polní hospodářství, chov dobytka* (zvláště hovězího), *lesnictví a hornictví*.

Z plodin přírodních nejdůležitější jest sůl, jejíž největší ložiska jsou ve Věličce, jihovýchodně Krakova. Kromě té nalézá se zde hnědé uhlí, železná ruda a petrolej (v části východní).

Hlavním odvětvím průmyslu domácího jest *plátenictví* a výroba *hrubých druhů suken*. Továrny jsou po většině v rukou Židů. *Vinopalen* jest zde velké množství.

Dosti rozsáhlý obchod jest hlavně v rukou židovských. Největší města obchodní jsou: Krakov, Lvov a Brody.

Hlavní město jest **Lvov** (asi tak velké jako Brno), sídlo 3 biskupů, katolického, pravoslavného a armenského. Krásné budovy, universita, technika. Velké trhy. — V okolí silné pěstování lnu.

Krakov, silná pevnost: asi čtvrtina všeho obyvatelstva jsou Židé. Sídlo biskupa, universita, technika, velký obchod v rozličných přírodninách.

Mnoho vzácných památek historických. — V okolí doly uhelné a solné.

Brody, město při hranici haličsko-ruské, skoro samí Židé. Velký obchod ve vlně, bavlně a hedvábí.

Bukovina.

Více než dvakrát menší než Morava. Obyvatelů zde žije více než půl milionu. — (646.607.) — Z těch jest polovice Rumunů (na jihovýchodě) a polovice Malorusů (na západě). Dle náboženství jest většina pravoslavných.

Půda jest skoro všecka úrodná, a asi z polovice lesy porostlá. Daří se tu hlavně *kukuřice*. Pěstuje se tu též *tabák*.

V chovu dobytka, který není příliš rozsáhlý, zaujímá první místo kůň. Bukovinský kůň jest po sedmihradském nejúhlednější v říši.

Z plodin přírodních nalézá se tu *zlato* (které se rýžuje), *stříbro*, *olovo*, *měď*, *železo*, *sůl kamenná* a *hnědé uhlí*.

Průmysl jest velmi slabý. Záleží ve zpracování železa a mědi, ve sklářství, v pálení kořalky, řezání prken, koželužství a papírnictví.

Obchod jest v rukou Židů. Vyvází se obilí, líhoviny, dobytek, dříví a med (od lesních včel).

(Čl. „Bukovina.“)

Hlavní město jsou **Černovice**. Sídlo zemských úřadů, arcibiskupa pravoslavného; universita. Velký obchod.

B. Zalitavsko.

Uhry.

Uhry jsou desetkrát větší než Morava. Obyvatelů mají přes 13 milionů. — Dle národnosti jest skoro polovička Maďarů, přes $\frac{1}{4}$ Slovanů (Slováků, Rusínů, Slovenců, Srbů, Chorvatů a Bulharů); ostatní jsou Románi, Němci a Židé.

Dle náboženství jest většina katolíků, skoro $1\frac{1}{2}$ milionu pravoslavných, přes 2 miliony protestantů a Židé.

Velké množství velmi úrodné půdy jest příčinou, že *polní hospodářství* ve velkých rozměrech se provozuje. Nejvíce polí jest v obou nížinách. Obilí se tu daří tolik, že se ze země vyváží. Daří se tu velmi mnoho pšenice, žita, ječmene, kukurice a ovsa. Mezi rostlinami obchodními zaujímá přední místo tabák. V krajinách jižních daří se též pěkné konopí.

Ovocnictví se dosti rozmáhá. *Vinařství* jest nejznamenitější v celé říši. Po Francii nejsilnější v celé Evropě. Nejlepší víno jest tokajské.

Lesnictví nevyhovuje dosud všem požadavkům. Ačkoliv v horách dosti jest lesů, přece v nížinách jest o dříví bída.

V rovinách chová se mnoho dobytka hovězího, ovec s jemnou vlnou a pěkné koně. Dobytek veprůvý hlavně ve výběžcích Alp, zvláště v tak zv. „bakoňském lese.“

Rybářství pěstuje se hlavně na Dunaji, Tise a jezeře Blatenském.

Z nerostů mají Uhry množství vzácných kovů, jako: zlato a stříbro zvláště v části jihovýchodní. Ze všech zemí říše naší mají Uhry nejvíce mědi. Kromě toho doluje se tu na olovo, rtuť, železo (zvláště v Uhrách severních), sůl, sodu, ledek a uhlí.

Průmysl uherský, který není dosud na žádoucí výši, provozuje se hlavně v části severozápadní. Nejvíce rozšířeno jest *mlynářství* a *koželužství*. Výrobků *lněných* zhotovuje se mnoho na Slovensku. Továren na zboží *vlněné* jest dosud málo. *Železářství* jest nejsilnější v krajinách severních, kdež jsou též četné *sklárnny* a *papírny*. *Cukrovary*, *pivovary* a *vinopalny* jsou na západě. Z měst průmyslových jest nejdůležitější Budín a Pešť.

Obchod uherský jest velice živý. Vyváží se mnoho obilí všeho druhu, mouka, dobytek a všeliké plodiny přírodní (z živočišných zvláště vlna). Přiváží se zboží koloniální a rozličné výrobky průmyslové. Velké trhy na zboží rozličné jsou: v Pešti, Vácově, Kecskemetu, Debrecíně, Aradě, Soproni, Segedíně a Trnově. Trhy koňské jsou největší v Rábu, Debrecíně a Královském Bělehradě.

Celá země rozdělena jest na 50 částí, žup čili stolic.

Hlavní město jest **Buda-Pešť**. Rozkládá se po obou březích dunajských. Budín na břehu pravém, Pešť na břehu levém. Sídlo zemských a říšských úřadů a říšského sněmu. Krásné budovy, císařský hrad, množství vědeckých ústavů. Mnoho továren, středisko obchodu.

(Čl. „Budín a Pešť či Buda-Pešť.“)

Prespurk (Břetislav) na Dunaji u hranic rakouských. Dřívější sídlo sněmu. Královský hrad, vědecké ústavy. Čilý průmysl a obchod, vinařství.

Trenčín, sirné lázně.

Ostřehom, sídlo knížete biskupa a primasa uherského; velký dóm nádherný.

Vácor, biskupství, krásný chrám. Vinařství.

Královský Bělehrad (čili stoličný), jihozápadně Buda-Pešti. Po dlouhá léta bývali zde králové uherští korunováni a pochováváni.

Siget, silná pevnost. (Mikuláš Zrinský † r. 1566.)

Tokaj, výborné víno, štěpařství.

Segedín, továrny na takák, hlavní loděnice pro paroplavbu potisskou.

Temešvar, biskupství, silný obchod.

Sedmihrady.

Sedmihrady jsou $2\frac{1}{2}$ krát větší než Morava. Obyvatelů zde žije skoro $2\frac{1}{2}$ milionu. Dle národnosti jest asi polovice Románů, skoro třetina Maďarů, asi desetina Němců. Ostatek jsou Židé a národové jiných kmenů, zvláště Cikáni. Dle náboženství jest více než třetina katolíků, asi třetina pravoslavných, ostatek unitáři a Židé.

Jelikož krajina sedmihradská jest většinou hornatinou lesy pokrytou, jest polní hospodářství málo pěstováno. *Vinařství* kvete dosti v části severozápadní. Také *štěpařství* a pěstování *tabáku*, *lnu* a *konopí* provádí se v míře rozsáhlé.

. Chov dobytka jest velice rozšířen. Kromě koní, které patří mezi nejlepší v říši, chová se tu dobytek hovězí, vepřový a ovce.

V lesích žije dosti zvěře, zvláště zajíců a lišek.

Z nerostů dobývá se tu mnoho zlata (ze všech zemí mocnářství našeho nejvíce) a stříbra. Také rtuti, mědi a krušné soli jest tu hojnost, kdežto železa a uhlí jen velmi málo.

Průmysl a obchod jsou velmi nepatrné. Nejvíce jest tu *koželužen*. *Železné hutě* v části západní a *sklářny* v jihu.

Předmětem obchodu jsou suroviny, jež se vyváží, a výrobky průmyslové, které se přiváží.

Sedmihrady rozděleny jsou v 15 stolic.

Hlavní město jest **Sibíň** (asi jako Jihlava). Právnická akademie, čilý obchod.

Brašov, největší a nejlidnatější město celé země. Velký průmysl a obchod. Hamry železné a měděné, papírny a barvírny.

Kološ, universita.

Chorvatsko a Slavonie.

Asi o 9 desetin větší než Morava. Obyvatelů jest tu skoro 2 $\frac{1}{2}$ milionu. Dle národnosti jest většina Slovanů (Charvatů a Srbů, něco Čechů a Slováků.) Ostatní jsou Němci a Maďaři. Velice nepatrná část je tu Italů, Židů, Cikánů a Řeků. Dle náboženství jsou skoro všickni katolíci. Asi půl milionu jest pravoslavných a něco protestantů a Židů.

Polní hospodářství jest ve Slavonsku výnosnější než v Chorvatsku, příčinou jsou hory v Chorvatsku a nížiny v Slavonsku.

Vinařství jest hojně rozšířeno. Jsou tu největší vinohrady celého mocnářství. *Ovocnictví* pěstuje se rovněž u velikém množství. Ze švestek se dělá *slivovice*.

Lesy, jichž tu hojnost, zvláště dubových, poskytnou množství dřeva stavebního a plodů (žaludů), jakožto výborné krmivo pro dobytek vepřový.

Chov dobytka kromě vepřového jest nepatrný. Za to drůbeže chová se v celé zemi hojnost.

Jsou tu ložiska: síry, železa, mědi, hnědého uhlí a petroleje.

Průmysl, dosud velmi malý, obmezen na větší města, jako: *Rjeku* a *Záhřeb*.

Obchod, podporovaný hlavně splavnými řekami, jako *Dunajem*, *Drávou* a *Sávou*, jest dosti čilý. Do obchodu přichází hlavně obilí, jehož v *Slavonsku* je hojnost a v *Chorvatsku* nedostatek, dříví, víno a pijavky (z močálů u *Osěku*). Obchod jest hlavně vývozný.

Chorvatsko se *Slavonskem* rozděleno jest v 10 stolic.

Hlavní město *Chorvatska* jest **Záhřeb**, při řece *Sávě*. Sídlo bána, zemských úřadů a arcibiskupa. Krásný chrám, universita a jiné vědecké ústavy. Čilý obchod.

Rjeka, svobodný přístav, loděnice; velký průmysl a obchod.

Varaždin, v okolí mnoho vinic; hedvábnictví, továrna na tabák, obchod.

Toplice, sirné lázně.

Hlavní město Slavonska jest *Osèk*, při řece Drávě. Paroplavba, značný průmysl a obchod.

Djakovo, sídlo biskupa.

C. Obsazené území.

Bosna a Hercegovina.

Krajina hornatá. Na jižních svazích mnoho vinic.

Hlavní město **Serajevo**, jest obydlené většinou Slovany. Hotovení pušek a šavlí.

Přehled korunních zemí s hlavními městy.

a) Předlitavsko:

(Velikost v myriametrech² budiž udána. — Počet obyvatel v tisících.)

Království České	Praha.
Markrabství Moravské	Brno.
Vévodství Slezské	Opava.
Arciknížectví Hornorakouské	Linec.
Arciknížectví Dolnorakouské	Víděň.
Vévodství Štyrské	Št. Hradec.
Vévodství Solnohradské	Solnohrad.
Vévodství Korutanské	Celovec.
Knížecí hrabství Tyrolské s Vorarlberkem	Inšpruk.
Vévodství Krajinské	Lublaň.
Přímoří (knížecí hrabství Gorické a Gradištské, markrabství Istrianské a město Terst s okolím)	Terst.
Království Dalmatské	Záder.
Království Haličské	Lvov.
Vévodství Bukovínské	Černovice.

b) Zálitavsko:

Království Uherské	Buda-Pešť.
Velkovévodství Sedmihradské . .	Sibíň.
Království Chorvatsko-Slavonské .	Záhřeb.

c) Obsazené území:

Bosna a Hercegovina	Serajevo.
-------------------------------	-----------

-
1. Přehled zemí dle velikosti. 2. Přehled zemí dle obyvatel. 3. Přehled měst dle počtu obyvatel. 4. Přehled nejdůležitějších měst dle významu, průmyslech neb obchodech, na př. Brno (soukenictví....). 5. Přehled středisk obchodních a průmyslových, na př.: Soukenictví: Liberec, Brno a t. d. Sklářství:
-

Obsah.

	Str.
Předmluva	5
Rozloha země	7
Povrch půdy	8
Vodstvo	11
A. Řeky	11
B. Jezera a moře	15
Podnebí.	18
Obyvatelstvo	19
Polní hospodářství a chov dobytka	20
Užitečné nerosty	21
Průmysl a obchod	23
Dopravní prostředky	24
A. Silnice	24
B. Železnice	24
C. Plavba	25
D. Pošty, telegrafy a telefony	26
Školství.	26
Správa říšská	27
Ústava	28
Jednotlivé korunní země:	
A. Předlitavsko: Čechy	31
Morava	38
Slezsko.	39
Dolní Rakousy	41
Horní Rakousy	45

	Solnohrady	46
	Štyrsko	46
	Korutany	47
	Tyroly s Vorarlberkem	47
	Krajina	48
	Přímoří	49
	Dalmacie	50
	Halič	51
	Bukovina	52
B. Zálitavsko:	Uhry	53
	Sedmihrady	55
	Chorvatsko a Slavonie	56
C. Okupené území: Bosna a Hercegovina		58
Přehled korunních zemí s hlavními městy		58
